

# De er her endnu

## Anmeldelse af Coopers Stifinder

*Publ. i BIXEN 1, 1979, s. 32-41.*

*J.F. Coopers 150 årige »Stifinder« – voksenbogen, som blev børnebog og model for senere indianerbøger.*

### Stifinder efter indianerne

Coopers indianerbøger har omkring 150 år på bagen, og der er stadig liv i dem. Det ser endda ud til, at de som andre børneklassikere udgives i stigende tal i disse år efter i 60'erne at have ført et liv i skyggen.

Serien om Stifinder og mohikanerne er de første indianerbøger. De er ophav til hele genren og har tjent som model både for senere indianerbøger og for andre typer spændingsbøger fra stenalderromaner til science fiction. Det er ikke småting, der er kommet af den slags siden. Indianerromanerne præger stadig børnebogsmarkedet, og i kølvandet på dem er fulgt en stadig accelererende udnyttelse af stoffet i diverse vareprodukter fra tegneserier over legetøj til »westernlands«. Disse produkter griber ganske anderledes organiserende ind i barnelivet end de lege, som børn ellers har omsat indianerdrømmene i – men det er en anden historie.

De nyere indianerbøger er meget anderledes end Coopers, en del af dem er nærmest på indianernes side – enkelte er direkte modskrifter mod den traditionelle type (fx »Blå fugl« af Anna Jürgen). Men bortset fra de sidste er grundtræk i handlingsmønstre, persontyper, ideologi og myter forbavsende holdbare. Det hænger sammen med, at grundlæggende træk

i samfunds- og børnesituation stadig er de samme som på Coopers tid. Myterne og mønstrene fra hans bøger er stadig virksomme og brugbare. De har rod i det borgerlige samfunds modsætninger og selvforståelse. Børnene, der fortsat lever i det samfund, har ikke fået mindre brug for kompensation for de frustrationer og spændinger, som de udsættes for til daglig. Og her er udflugten til de amerikanske tilstande stadig brugbar. Det er den også for voksne – westernproduktionen er jo ikke ligefrem i aftagen.

### Myten om frihedens og lighedens land

Når Coopers bøger er virksomme skyldes det flere ting, de er spændende, godt skrevet, handler om indianere osv. Men det skyldes også, at de om end i en forklædning af hjorteskind og indianermaling er skrevet på de fundamentale modsætninger og konflikter af psykisk og samfundsmæssig art, som lå i det fremvoksende kapitalistiske samfund i USA.

Modsætningerne her var mere åbne end i Europa. Legitimeringen af samfundssystemet var vanskeligere og trængte sig stærkere på. Det var nødvendigt at producere myter, der kunne holde nødtørftigt sammen på det, og som kunne etablere en amerikansk selvforståelse til forsvar for de herskendes interesser. Nedslagtningen af indianerne og tyveriet af deres land trængte hårdt til et alibi i dette Vorherres

og menneskerettighedernes eget land. Ingen af dem var i sig selv camouflageret nok. Magthierarkier, klasse modsætninger, tvangsforhold og elendighed blev stadig klarere kendsgerninger i selve lighedens, frihedens og den hellige konkurrences forjættede land.

Det er den situation, Cooper skriver sine bøger ind i. Han gør op med kulturrens fordærv og fremholder naturen og naturgroede dyder. Han gør det ud fra en konservativ til dels antikapitalistisk position. Men han har samtidig som godsbesidder samme interessegrundlag som kapitalisterne. Kun en generation tilbage var hans besiddelser indiansk land.

Det er et sådant felt af modsætninger, der ligger under Coopers bøger. Modsætningerne er uløselige på de præmisser, men i bøgernes univers og i Stifinders skikkelse kan de omformes til myter, der tilsyneladende forsoner dem. Den ideologiske løsning hentes ved samme greb, hvormed også de samfundsmæssige modsætninger blev transporteret: »Go west«.

I første omgang sker det ved at gå tilbage i tid til dengang Coopers øst stadig var vest. *Stifinder* er en historisk roman. Den udspiller sig under de fransk/engelske kolonikrige, der gik hårdt ud over indianerne. Det gør Coopers bøger også.

### Go west

I den amerikanske selvforståelse (og i Coopers bøger) sker skabelsen af Amerika i »frontieren«, grænselandet mellem natur og kultur – mellem hvide og indianere. Den sker gennem stærke og frie individers stadige kulturskabende indsats, først jægerne (»stifinderne«), siden pionerernes, og så sætter fordærvet ind med byfolk og spekulanter.

Denne udlægning er mindre end den halve sandhed. Der hvor den afgørende samfundsudvikling sker er i øst (Europa iberegnet). Det er herfra de hvide kommer. Ekspansionen mod vest er en eksport af folk, modsætninger og konflikter, der truer med at sprænge de gamle samfund. Pionererne er både frivillige og i grunden tvangsudskrevne fortropper for den nødvendige kapitalistiske ekspansion. Men de vestlige tilstande muliggør udviklingen af en ideologi, der får det til at tage sig anderledes ud. Vesten bliver stedet for realiseringen af drømmen om frihed (spørg en indianer om han synes det samme), mens østen bliver stedet for tvang og undertrykkelse.

Også i Coopers bøger står det østlige kulturrum som tvangspræget. Det spoler individernes udviklingsmuligheder med sit krav om underkastelse og lydighed. Det fremstår som godt og destruktivt. Det omtales ikke meget i bøgerne, er nærmest et negativt afsæt for dem. Det repræsenteres i stedet ved sin forpost i vildniset: Fortet.

Dette er en lukket, klasseopdelt og stivnet verden, der kun nødtørftigt kan beskytte sig selv mod den voldsomme natur og indianerne og mod folks drifter og behov. Det lukker sig i en lammende pindsvinestilling, blokerer handlen og initiativ. Militansen og dens system viser sig afmægtigt i vildniset. Afmægtigt over for individernes oprørske behov og indianernes »lumske« og anarkistiske guerillametoder. Handlingen og budskabet i bøgerne er bygget op over en modsætning mellem overdisciplineret, lammende og driftsnægtende kultur og udisciplineret, truende og driftsstyret natur.

### Stifinder – mellem civilisation og natur

Det er her Stifinder kommer ind og klarer ærterne. Han er hvid, men lever i naturen mellem indianerne og har tilegnet sig deres metoder. Han kæmper for militæret, men på indiansk vis og uden at være underkastet tvangen. Hans hvidhed (biologiske kultur) gør, at naturen ikke løber af med ham. Han tilegner sig den, ved at disciplin hos ham er blevet selvdisciplin. Denne dobbelthed er gennemført i alle detaljer lige til hans tøj og hans måde at være solbrændt på. Han er »halvt tacklet«, som en af personerne i bogen siger. Tilsyneladende spænder han over begge sider og forener dem. Reelt har han front til begge sider og må slås på livet for at holde sig fordærvet fra livet. Med det resultat, at han ikke kan leve nogen af stederne, men kun på grænsen mellem dem. Fronten viser sig ikke kun ved, at han må rende vestpå med frontieren og ikke kan opnå social eksistens. Den er også en front i ham selv i form af selvundertrykkelse af drifter og sociale behov. Kun et sted har han et friløb: i kamp og nedskydning af indianere. Krigshyl og skalpering er dog forbeholdt Chingagook. Tilsyneladende er Stifinder overordnet militæret og kulturen som dens beskytter. I praksis er han dens professionelle rakkerknægt som førende indianerslagter.

De hvide er delt op i forskellige kategorier efter en moralsk skala spændende fra Stifinder som Vorherres vagtmester over Vorherres pæne børn og til Vorherres grimme børn (fx overskurken major Muir, der både er forræder, har haft tre-fire koner og nu er ude efter den uskyldige hovedperson, Mabel).

Ligesådan er indianerne delt op. Der er de gode indianere. Det er dels de døde indianere og dels de ædle (dvs. de »hvide«),

som er repræsenteret ved den næstsidste Mohikaner. Desuden er der de sataniske vilde, »Mingoerne«. Indianerne falder efter de to centrale myter, der har fungeret som ideologisk redskab for imperialistiske overgreb på farvede folk: For det første er der myten om de vilde som djævelens yngel. Dem bliver det en hellig pligt at udrydde. For det andet er der myten om den ædle vilde, der fungerer som et forbillede for de fordærvede hvide og deres overkultivering. I praksis er de ædle tit som i Coopers bøger de sidste overlevende af djævlene.

Gennem fremstillingen i romanen kommer det, der er en kamp mellem benhårde interesser (de hvides landerov og indianernes kamp for eksistensen), til at tage sig ud som en kamp mellem de gode og de onde. Det virker derfor helt rimeligt, at alle de onde udrenses til sidst, dvs. at alle indianerne undtagen én og ingen af de hvide undtagen én skurk udrenses. Balance i regnskabet er der skam.

Det er bogens handlingsmønster, der får den slutning til at synes rimelig. Synsvinklen er ikke bare de hvides, den er en ung, smuk, god og uskyldig hvid pige. Det er beskyttelsen af hende og det, som hun repræsenterer af gode moralske værdier, som legitimerer både fortets og Stifinders indsats. Derfor bliver hun også som en anden Rødhætte sendt ud på de mest usandsynlige ture i skovene, hvor de indianske ulve lurar. Den gode jæger Stifinder og kavalieriet kommer altid sent, men aldrig for sent.

Det produkt, der kommer ud af handlingen er dels de døde indianere dels udannelsen af et par rigtige amerikanere: Mabel og hendes kæreste Jasper. Deres karakter dannes, og de får indsigt i livets rette værdier gennem handlingen, natu-

ren og Stifinder. De bliver gift, rejser østpå og bliver købmandsfolk. Jasper udvikles til en slags social stifinder. I ham forenes de samme dyder. Han behersker den ydre og den indre natur og er fri i forhold til den tvangsmæssige kultur. Dette demonstreres ved, at han forlader det kvælende militærvæsen for at blive en af »de frie købmænd«.

Der er således tale om en skinløsning, en cirkelslutning. Den oprindeligt oprørske Jasper rejser østpå for at slippe fri. Altså netop derhen hvorfra tvangen udgik, og hvorfra de konflikter udsprang, som sendtes vestpå. Handlingsforløbet er et argument for hans tilpasning til systemet. Den sker ved, at muligheden for social og driftsmæssig tilfredsstillelse åbnes med giftermål og social opstigen. Løsningen er individuel, og kommer i stand ved at han får mulighed for at få en position som undertrykker fremfor som undertrykt. Det er gennem Jasper, at bogen får en funktion som ideologisk lærestykke for drengelæseren.

Stifinder må derimod fortrække længere vestpå. Her kan historien så gentage sig, og som handlingsskabelon i spændingshistorier har den gentaget sig lige siden. (Selvom Stifinder ikke fik pigen, blev han med al sin kropslige og sociale goldhed alligevel stamfader til en sejlvet slægt af vagtmestre. Dens seneste medlemmer er de sidste årtiers superhelte, hvis familieskab med Stifinder er tydeligt på mange planer).

### Mytologisk model for undertrykkelse og tilpasning

*Stifinder* er en mytologisk model, og som sådan er den lærerig. Den fungerer som camouflage for historiske og sociale forhold på flere planer. Den er en legitime-

ring af hvides folkemord på indianerne, der på Coopers tid gik for sig på det voldsomme. Det var i Andrew Jacksons dage, da en god rød var en død rød og indianerne blev tvangsforflyttet ud vest for Mississippi. Selvom *Stifinder* (og især *Den sidste Mohikaner*) også er udtryk for Coopers protest – han hævder i teorien indianernes ret – så bliver resultatet af det, han demonstrerer, et alibi for undertrykkelsen og en historieforfalskning. (I undervisningssammenhæng lod *Stifinder* sig bruge som en slags lærestykke i det sidste, hvis den fx blev sammenlignet med indianske kilders syn på sagen og med kritiske fortællinger som *Blå fugl* (der handler om de samme »Mingoer«-irokesere som *Stifinder*)).

Dette forhold til historien og samfundet er kun den ene dimension i bogen. For nok handler den om ekspansion i det vilde vest, men dens egen ekspansion sker i det tæmmede øst (Coopers bøger blev hurtigt bestsellers i USA og Europa). Bøgerne var svar på psykologiske og sociale behov i de borgerlige samfund. De er ikke blot spændende trip ud i farverige og farlige vildnis. De handler om den realsituation, som de østlige læsere (senere mest børn) er i. Det er deres vilkår, der er omsat i en indianerkulisse. Bøgerne er kompensation og vent til for frustrationer i læsernes situation. De er en art skæve frihedsdrømme og fordrejede utopier, som vender sig til det modsatte: Tilpasning til det tvangsliv, de er reaktioner på. En cirkelgang af samme art som bogens handlingsforløb.

Det er den østlige situation, der er omsat i en indianerkulisse. Myten er brugbar og effektiv både i nedkæmpelsen af de faktiske indianere og af »indianerne« i bevidsthederne og bysamfundene. Bøgerne er primært historier om forholdene i et borgerligt samfund og om dets individers

bevidsthed og dannelse. Deres længevarende appel har at gøre med, at de stærkt og intenst besvarer behov, som udspringer af livsvilkårene her. Bøgerne fastholder og udlader et felt af spændinger, drømme og behov som stadig ikke er uaktuelt.

### Spændingsbøger – ventiler for undertrykte behov og lyster

Coopers romaner slog for alvor igennem som børnelæsning i slutningen af sidste århundrede. De indgik i den store bølge af spændingslitteratur for drenge, der da væltede frem og som siden har udviklet sig til et omfattende børnemarked af medieprodukter. Voksenbøger blev omskrevet til børnelæsning: Scott, Cooper, Dumas, Marryat og mange flere. Der kom indianerromaner, søromaner, jungleromaner, historiske romaner, science fiction og meget mere. Alt sammen spraglet, spændende og eksotisk læsning for drenge. Samtidig kom pigebøgerne. De var pæne og realistiske.

Der er flere grunde til dette gennembrud. En af dem er, at pige- og drengesituationen ændrer karakter på den tid. Bøgerne er symptomer på, at der er gået koks i opdragelsen. Kønsrolleopdragelsen er bl.a. blevet problematisk. Spændingsbøgerne kan ses som et svar på konflikterne i mandsopdrættet. Drengene fra borger-skab og middelklasse, som var bøgernes læsere, levede (og lever) i en afsondret barneverden. De er umyndige, underkastet tvang hjemme og i skolen. De har et snævert udfoldelsesrum. De går og bliver ørkesløse, og kedsomhed er farlig, den kan føre til hvad som helst. Samtidig opdrages de til det modsatte: en mandsrolle, der er kendetegnet ved myndighed, selvudfoldelse, præstation, og hvad der nu ellers er af flotte kulører på mandsidolet. Der er

stride modsigelser mellem den sølle nutid og den almægtige fremtid. Oplevelsen af dem sætter let grus i systemet. Det kan føre til konflikter, uhensigtsmæssig udvikling, protest og anden viderværdighed. Spændingsbøgerne er her et løsningsmiddel, en ventil for trykket. De åbner for fri udblæsning af de undertrykte behov og lyster samtidig med, at man har helt tjek på ungerne, mens det sker. De sidder fredeligt og stille. De har nærmest forladt deres egen krop, mens det ræser gennem hovedet på dem, og de løber ikke og rotter sig sammen på gadehjørnerne så længe.

Man har også nogenlunde tjek på det, der sker inde i deres hoved. For nok er brændstoffet deres egne behov, men den skikkelse de får, organiseres af bogen og dens handling. Den styrer både læserens sociale situation og hans sanser og bevidsthed. Og bag den styring ligger andre interesser end læserens. Handlingsforløbene bliver argumenter for tilpasning til tvangssituationen i et spil mellem angst, tryghed og frihedslængsel. Fantasier og drifter organiseres og modelleres efter netop de mønstre, der som oplevelse af tvang udløste behovet for spændingslæsningen. Behovsopfyldelsen er ikke reel. Den fastlåses i en kronisk cirkel, der smart nok fører til behov for ny kompensation, nyt spændingskonsum.

Spændingsbøgerne er, som jeg ser det, et af mange svar på drengenes konfliktfyldte situation. Det er den, de handler om. De dramatiske og kulørte begivenheder, der udspiller sig i indianerland er omformninger af det daglige drama, hverdagens stress, som er koncentreret og mytologiseret, malet, så det knap genkendes under masken. Men den spænding, der opleves er den samme som den, der kører i hverdagens konflikter og ritualer.

Hvor eksotiske og fantastiske de bøger end er, så handler de om børns realsituation. Det gør Stifinder også. Og den gør mere end det. Den griber organiserende ind i bevidsthed og erfaring, i sanser og behov. Hvem er fx de indianere, der skal slagtes, og som læseren involveres som nedkæmper af, andre end hans egne oprørske drifter og reaktioner i dæmoniseret skikkelse?

Bogens fremstilling fungerer både på det psykologisk-familiemæssige plan og på det bredere samfundsmæssige. Indianerne bliver fx også billedet for en dæmoniseret udgave af proletaren. Det har da også vist sig, at dæmoniseringen af den ene slags røde er blevet overført til den anden slags. Senest har disse myter været i militærtjeneste i Vietnamkrigen, hvor der var sammenfald mellem de to slags røde. Det er i sammenkoblingen af det psykologiske og det samfundsmæssige myterne bliver politisk virksomme.

### Vi har brug for stifindere, der viser vej ud af vildniset

Klassikere og eventyr har, så vidt jeg kan skønne, haft lidt af en renæssance de sidste år. De gamle pige- og drengebøger er kommet igen efter 60'ernes tendens til »unisex«-bøger. Det hænger nok – banalt sagt – sammen med krisetiderne. Der er en større og mere sikker gevinst at hente for forlagene, og børnenes situation er mere presset, de traditionelle kønsroller spiller en større rolle. Men det er ikke hele sandheden. Det er en tendens mellem flere. Og det er nok et spørgsmål, om klassikerne også får et gennemslag hos læserne. Dvs. om de faktisk besvarer deres aktuelle behov. Klassikerne virker gammelmødige nu. Genopvækkelsen kan være et udtryk for, at forlagene undgår risikoen ved ny-

udviklinger, og at de ved afsøgning i forskellige retninger prøver markedet af for at finde ud af, hvor der er bid.

Der er ingen klar hovedstrøm i børnelitteraturen i disse år. Det er et symptom mellem flere på den opdragelsesmæssige og ideologiske krisetilstand, der har fulgt den økonomiske. 60'ernes dominerende socialdemokratiske velfærds- og fremskridtsideologi er gået op i sømmene. Der er en art ideologisk vacuum – ingen dominerende, alment accepteret helhedsideologi. Dette ideologiske lavtryk betyder, at slagsmålet om dominansen er forstærket, men også at der er mulighed og behov for nyudviklinger og for modstand.

Cooper og de andre børneklassikere behøver ikke være særligt egnede til at udfylde markedet i det hjørne af valpladsen. De er blot foreløbig de sikreste – for forlagene. Snarere tror jeg, at situationen er åben – også for, at en kritisk socialistisk børnelitteratur kan blive gennemslagskraftig, hvis den bliver lavet ordentligt. Det kunne bl.a. betyde, at den kom ud over det noget jomfrunalske forhold til fantasi og spænding, komik og galskab, at den anskueligt og konkret brød op mod de gængse struktureringer af læsernes sanser og bevidsthed. Der er ingen grund til at overlade de områder til de borgerlige teksters organisering og tæmning. Det kræver en modproduktion, der besvarer børnenes faktiske behov og livssituation ligeså stærkt og intenst, og som samtidig kan gennembyrde de herskende forfalskninger med ligeså konkrete modbilleder og visioner, der i modsætning til de borgerlige er rettet fremad.

Netop i gennembyrningen af fikseringerne til fortiden og af oplevelsen af udvejsløshed fremad ligger en vigtig opgave. En nyudvikling vil givetvis komme.

Den nuværende underdrejede tilstand ser kun kronisk ud på overfladen. Det er om, hvem og hvad der skal præge den. For selv om det bliver et nybrud, kan det meget vel blive reaktionært. Situationen på børnebogsfeltet er nok perifer, men den svarer i princippet til det, der sker i det centrale ideologiske plan. Røret omkring en bog som »Oprør fra midten« viser lidt om, hvad der er på spil, og hvor stærke de energier er, som er under låg.

Også for børnene spiller angst og forventning en hovedrolle, også for dem tager fremtiden sig truende og lukket ud, men fremtiden rummer ikke blot dømoni. Den rummer også muligheden for

befrielse. Det, som den herskende ideologi og politik opretholder sig på nu, er netop afskrækkelsen for, hvor galt det vil gå, hvis vi ikke beskærer os selv, indordner os og falder til plastikpatten.

*Stifinder* handler også om den situation. Den har et udgangspunkt i reelle behov og oprørskhed, men Stifinder fører læserne ind i et udvejsløst psykisk og samfundsmæssigt vildnis, der tager sig smukt og dæmonisk ud, og der fastlåses han og læserne. Det er ikke gjort med børnebøger, men de spiller med i deres hjørne – og der er der svært brug for en anden slags stifindere.



### *For barnets skyld?*

*Thomas har sin lille datter på weekendbesøg. Hendes mor er gravid igen. Hun vil have barnet, men ikke ham, der er far til det. Hun vil heller ikke sige, hvem der er far til det. Til datteren har hun sagt, at hun ikke kan huske, hvem faren er.*

*Nu sidder de og spiser. Hun har snakket om den her lillebror, hun snart skal have. De har det hyggeligt datteren og hendes far og snakken går. Så siger hun afslutningsvis.*

*– Det er alligevel synd for lillebror, at Anne ikke kan huske, hvem det er, hun har bollet med.*